

Bebyggelse och tomtgränser i Rökerigränd

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inför planerad ledningsdragning inom delar av stadslager L1973:2508, fastigheterna Öster 1:1 och Droskan 5:1, Jönköpings socken och stad, Jönköpings kommun

Bebyggelse och tomtgränser i Rökerigränd

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inför planerad ledningsdragning inom delar av stadslager L1973:2508, fastigheterna Öster 1:1 och Droskan 5:1, Jönköpings socken och stad, Jönköpings kommun

Jönköpings läns museums dnr: 2023-157
Länsstyrelsens dnr: 431-3646-2023

Rapport och foto: Emma Boman, Kristina Jansson, Ann-Marie Nordman, Susanne Haltiner
Nordström, Annie Rosén och Anna Ödeén

Ritningar: Annie Rosén

Rapportgranskning: Anna Ödeén

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr I2018/00079.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2024

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Omfattning	7
Målsättning och syfte	8
Metod	8
Fornlämnings- och kulturmiljö	11
Tidigare undersökningar	11
Resultat	14
Undersökningresultat	14
Bebyggelselämningar	14
Lagerbilden	20
Tomtgränser	22
Fynd	25
Keramik	26
Utvärdering av undersökningsplanen	27
Administrativa uppgifter	28
Referenser	29
Arkiv	29
Otryckta källor	29
Tryckta källor och litteratur	29

Bilagor

Bilaga 1. Fyndlista	31
Bilaga 2. Rapport dendrokronologi	33

DEN UPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14§§ i Kulturmiljölagen samt genom allmänna råd och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markningrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

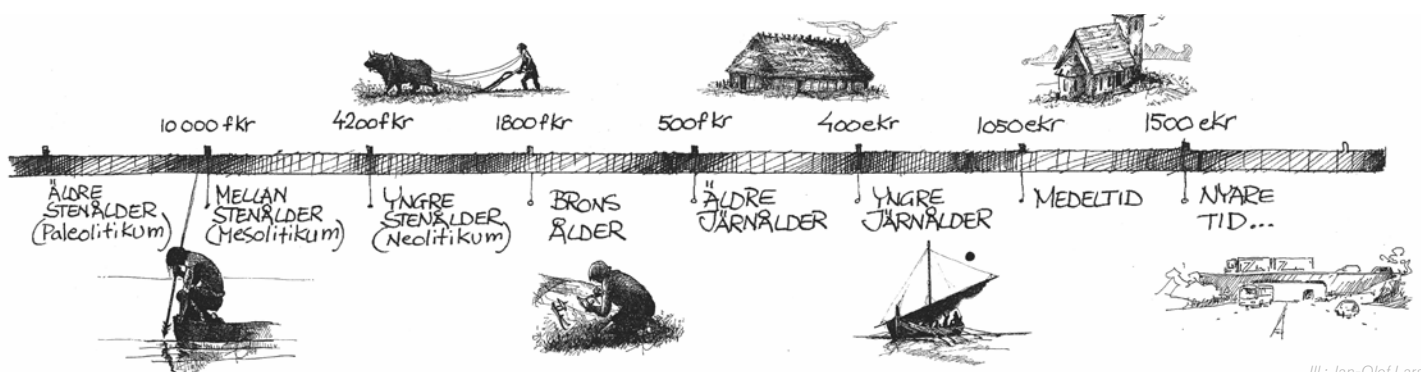
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornyfynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Ill.: Jan-Olof Larsson

Sammanfattning

Med anledning av planerad ledningsdragnings för VA i Rökerigränd och en intilliggande parkeringsyta, utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk schaktningsövervakning under hösten 2023. Inom arbetsområdet grävdes ett par schakt av varierande längd i nord-sydligt respektive öst-västligt riktning, totalt cirka 400 m².

Ungefär 0,9 meter under asfalten i den norra halvan av Rökerigränd påträffades mer eller mindre tätt liggande stockar i nord-sydlig och öst-västligt riktning. Som tätast låg stockarna i den nordligaste delen av schaktet, närmast Slottsgatan. Under dessa fanns även vissa vertikalt stående stockar med förmodad bärande funktion. En av dessa dendrodaterades till 1719/1720. Här fanns också resterna efter en öst-västlig syllstensrad med relation till bebyggelse lämningarna.

Söder om syllstensraden påträffades liknande, men färre, stockar som också kan ha ingått i en byggnad fast av annan karaktär än den närmare Slottsgatan. Det som talar för det är att vertikalt stående stockar saknades, vilket kanske tyder på en enklare slags ekonomibyggnad eller liknande.

Utifrån dendrodateringen från den ena byggnaden samt yngre rödgodskeramik som påträffades i anslutning till träkonstruktionerna har antagligen byggnaderna uppförts under sent 1600-tal/alternativt 1700-tal. På en kålgårdskarta från 1696 framgår att de påträffade bebyggelse lämningarna kan knytas till tomt 126, och möjligen också tomt 125.

Bebyggelse lämningarna var inte de äldsta konstruktionerna i schakten, utan det var tomtgränser i form av gårdesgårdar och staket med nord-sydlig respektive öst-västlig orientering. Tyvärr kunde inte en stör i en av gårdesgårdarna dendrodateras. Hypotetiskt antas tomtutläggningen i Rökerigränd kunna dateras till 1600-talet. Vid samma tillfälle anlades även den vret som finns markerad på 1696 års kålgårdskarta.

På samma kålgårdskarta kan man tydligt se att tomtgränsen i Rökerigränd sammanfaller med den västra tomtgränsen för tomt 126 och tomt 125, medan tomtgränsen i parkeringsplatsen inom kvarteret Droskan sammanfaller med tomtgränsen mellan tomterna 119 och 120 på kartan. Mellan 125/126 och 119/120 löper vreten som alltså legat just utanför schaktet.

Innan tomtregleringen hade den naturliga sankmarken och de tjocka torvlagren täckts av en rustbädd bestående av sand, ris, slanor och ibland stockar. Tyvärr kunde inte heller en stock från denna rustbädd dateras på grund av för få årsringar. På rustbäddarna har sedan omfattande odlingslager påförts vilket visar att de med tiden alltmer bebyggda tomterna först utnyttjades för odlingar och som kålgårdar.

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E0fS och 64E0fN. Blå cirkel visar var Rökerigränd ligger. Skala 1:10 000.

Inledning

Med anledning av planerad ledningsdragning för VA inom stadslager L1973:2508 i Rökerigränd och intilliggande parkeringsyta, fastigheterna Öster 1:1 och Droskan 5:1, utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning under hösten 2023 (Figur 1). Fält- och rapportansvarig var antikvarie Kristina Jansson och för den digitala kartsammansällningen svarade antikvarie Annie Rosén, båda Jönköpings läns museum. Jönköpings kommun beställde undersökningen.

Omfattning

Inom det cirka 3 500 m² stora arbetsområdet grävdes dels ett cirka 4×75 meter långt nord-sydligt ledningsschakt i Rökerigränd, dels ett cirka 3×30 meter långt öst-västligt schakt i en intilliggande parkeringsyta. Schakten grävdes ner till drygt tre meters djup. Totalt omfattade den uppschaktade ytan cirka 400 m² (Figur 2).

Figur 2. Översikt över Rökerigränd och del av parkeringsplatsen inom kvarteret Droskan i bakgrunden. I förgrunden ses tidigare nedgrävda ledningar och brunnar i korsningen Slottsgatan/Rökerigränd. Foto från nordost.

Målsättning och syfte

Utifrån länsstyrelsens förfrågningsunderlag var syftet med den arkeologiska undersökningen... ”att med ett vetenskapligt arbetsätt dokumentera den/de fornlämningar som framkommer vid schaktningen”(Borg 2023). Utifrån detta formulerades ett antal frågeställningar i undersökningsplanen som ansågs relevanta inför undersökningen (Haltiner Nordström 2023):

- Finns spår efter bebyggelse på båda sidorna av Rökerigränd?
- Hur bred har den ursprungliga Rökerigränd varit?
- Hur ser uppbyggnaden av gatan ut?
- Finns rester efter strandskoning eller bryggor?
- När anlades gatan?

Metod

Eftersom schakten grävdes ner till 3,5 meters djup och endast var fem meter breda, användes en 3x3,5 meter stor så kallad schaktlåda av metall i Rökerigränd, och en något smalare i schaktet i parkeringsplatsen. Av säkerhetsmässiga skäl sattes lådan ner i schaktet eftersom släntning inte kunde ske. Detta etappvisa förfarande berörde båda schakten (Figur 3).

Figur 3. Exempel på användning av schaktlåda i norra delen av Rökerigränd. Foto från norr.

Figur 4. Rensningsarbete i schaktlådan.
Foto från sydost.

Ur arkeologisk synpunkt innebar detta att schaktningsövervakningen huvudsakligen följdes ner till ungefär två meters djup, det vill säga den nivå där den naturliga torven påträffades i merparten av schakten. När djupet för den naturliga torven nåtts avslutades schaktövervakningen och arbetet med ledningsnedläggelsen kunde påbörjas (Figur 4).

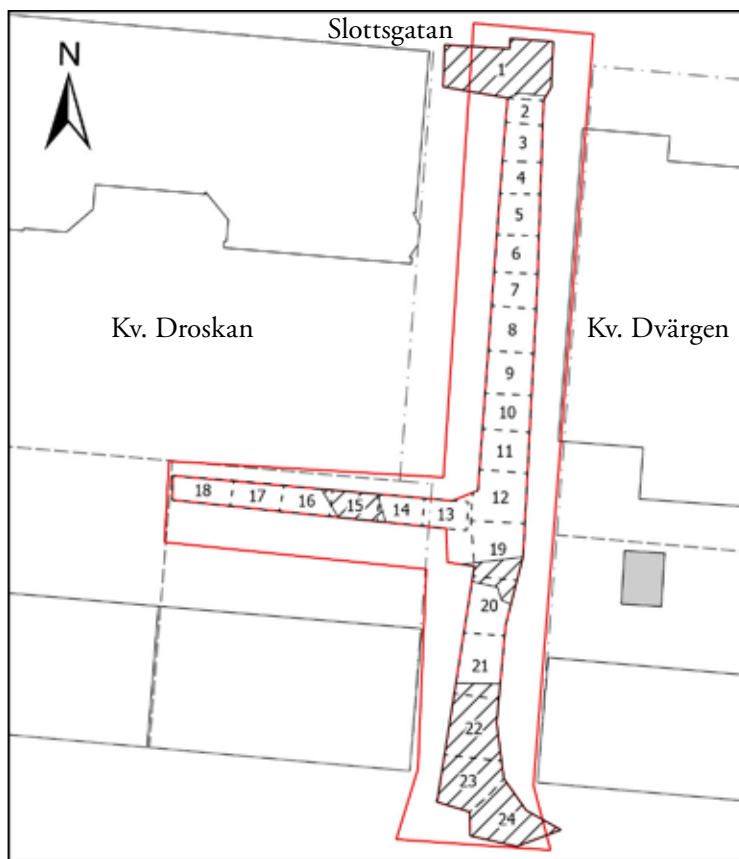
Att schakten grävdes mellan befintliga hus och att själva grävningen utfördes i schaktlådan fick konsekvenser för den arkeologiska undersökningen, framförallt gällande den digitala inmätningen. Det var helt enkelt inte möjligt att mäta in de strukturer som påträffades i schakten eftersom metallen i lådan störde GPS:en.

Inte heller gick det att mäta in schakten mellan husen eftersom dessa också störde GPS mottagningen. Endast i undantagsfall kunde schaktlådorna mätas in som en slags referens för de lämningar som påträffades (Figur 5). Utifrån dessa inmätningar och

Figur 5. Inmätning av schaktlåda. Foto från ostsydost..

Figur 6. Översiktsplan över de båda schakten i Rökerigränd och på parkeringsplatsen i kvarteret Droskan med de 24 grävsektionerna markerade. Röd linje markerar arbetsområdet, och skrafferade ytor störda områden.

anteckningar i samband med varje schaktövervakningstillfälle, har en översiktskarta för de 24 schaktlådorna/schaktetapperna sammanställts, vilka kallas sektioner i denna rapport (Figur 6).

Eftersom det var problematiskt med inmätningarna baseras därför dokumentationen från varje schaktetapp på fotografier av de lämningar och lager som påträffades i schaktlådorna, och på beskrivningar, skisser och inmätningar med måttband och tumstock som gjordes för hand utifrån de befintliga schaktväggarna (Figur 7). Denna dokumentation har sedan legat till grund för den

Figur 7. Exempel på dokumentationsunderlag som tillsammans med foton legat till grund för kartsammanställningen över påträffade lämningar i Rökerigränd och kvarteret Droskan.

digitala kartsammanställning som utförts (se Figur 8). Förfarandet innebär att de lämningar som presenteras i de digitala kartorna inte har samma GPS noggrannhet som i vanliga fall, men att dokumentationsmetod och förfarandet ändå är bra nog med tanke på förutsättningarna.

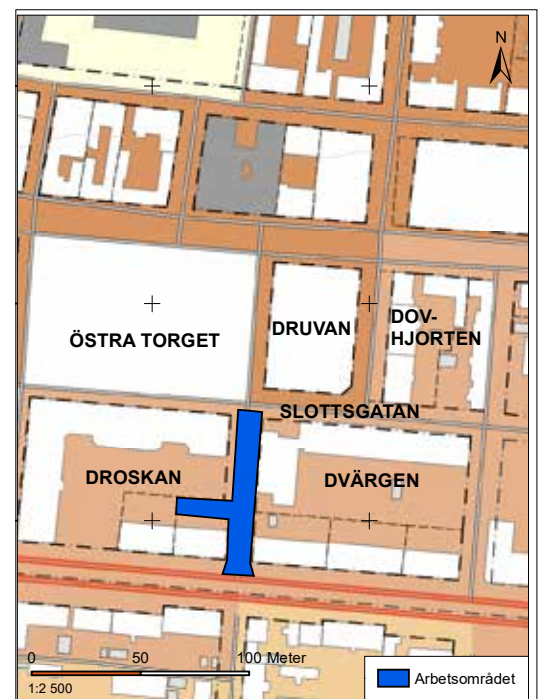
Fornlämnings- och kulturmiljö

Området utgörs av sankta torvmarker söder om den smala sandrevel som först började bebyggas i början av 1600-talet. Den östra delen av dagens stadsområde togs då i anspråk för bebyggelse efter att den medeltida staden ödelagts i samband med krigshandlingar 1612, och staden på kunglig befallning flyttats österut. Dessförinnan hade den smala sandreveln sannolikt varit tämligen obebodd; sannolikt beroende på sitt utsatta läge mellan Vättern och Rocksjön och på de sankta torvmarkerna kallade Maderna. För att skapa tomtmark i den nya östra stadsdelen måste dessa sankområden fyllas upp med tjocka rustbäddar bestående av slanor, stockar och granris. Senare grävdes även en kanal och hamnbassäng kallad Breda hamnen för att torrlägga området (Haltiner Nordström 2009).

Vi vet inte så mycket om hur området utnyttjats före 1600-talet annat än som en plats för offernedläggelse. Det uppdagades i samband med grävarbeten år 1929 då flera sadelbeslag i brons från 400-talet e.Kr. påträffades i Kanalgatan (Börjesson 1984). I området har även äldre föremål som exempelvis en enkel skafthålsyx hittats vid markarbeten. Vid Vedtorget något längre österut har en tunnackig bergartsyx hittats, och från kvarteret Domherren finns fynd av ett vildsvinskranium samt älgben. Samtliga här omtalade föremål är funna på en till två meters djup i de tjocka torvlager som delar av bebyggelsen inom stadsdelen Öster och Kålgårdsområdet vilar på (Haltiner Nordström 2009).

Tidigare undersökningar

Undersökningsområdet i Rökerigränd, som ligger mellan gatorna Slottsgatan och Odengatan samt mellan kvarteren Droskan och Dvärgen, utgör en del av Jönköpings östra stadsdel som genom åren berörts av ett flertal arkeologiska undersökningar (Figur 8a). Här kan lite övergripande nämnas bebyggelse, gatunät och tomtstrukturer från 1620-talet och framåt som undersökts i de närmaste kvarteren, främst kvarteret Droskan (Stibéus 2008), Dohjorten (Haltiner Nordström 2009 och Bramstång Plura, Carlsson & Rosén 2012), Dvärgen (Haltiner Nordström 2022) och i Slottsgatan (Haltiner Nordström 2024b). Här kan särskilt nämnas bebyggelseämningar ingående i norra gaveln på ett dendrodaterat hus från 1620-talet. Delar av detta hus påträffades i södra delen av Slottsgatan vid kvarteret Dvärgen i samband med ledningsdragningar för VA år 2023. Vid samma tillfälle påträffades även vertikalt stående stockar med nord-sydlig sträckning i korsningen Slottsgatan/Rökerigränd,

Figur 8a. Översikt som visar undersökningsområdet i förhållande till Kv. Droskan, Kv. Dvärgen, Kv. Druvan, Kv. Dohjorten och Slottsgatan.

vilka dendrodaterats till sent 1600-tal respektive 1700-talets första hälft (Haltiner Nordström 2024b). En fortsättning på denna stockrad, och med samma datering, påträffades även i norra delen av Rökerigränd.

Längre söderut i kvarteret Dvärgen påträffades år 2021 flera parallellt liggande tomtgränser med nord-sydlig sträckning i samband med schaktövervakning för anläggande av spill- och dagvattnledning (Haltiner Nordström 2022). Tyvärr var den västra delen av ledningsschaktet närmast Rökerigränd störd, vilket innebär en ”lucka” mellan tomtgränsen som påträffades i Rökerigränd och de som påträffades i östra halvan av kvarteret Dvärgen.

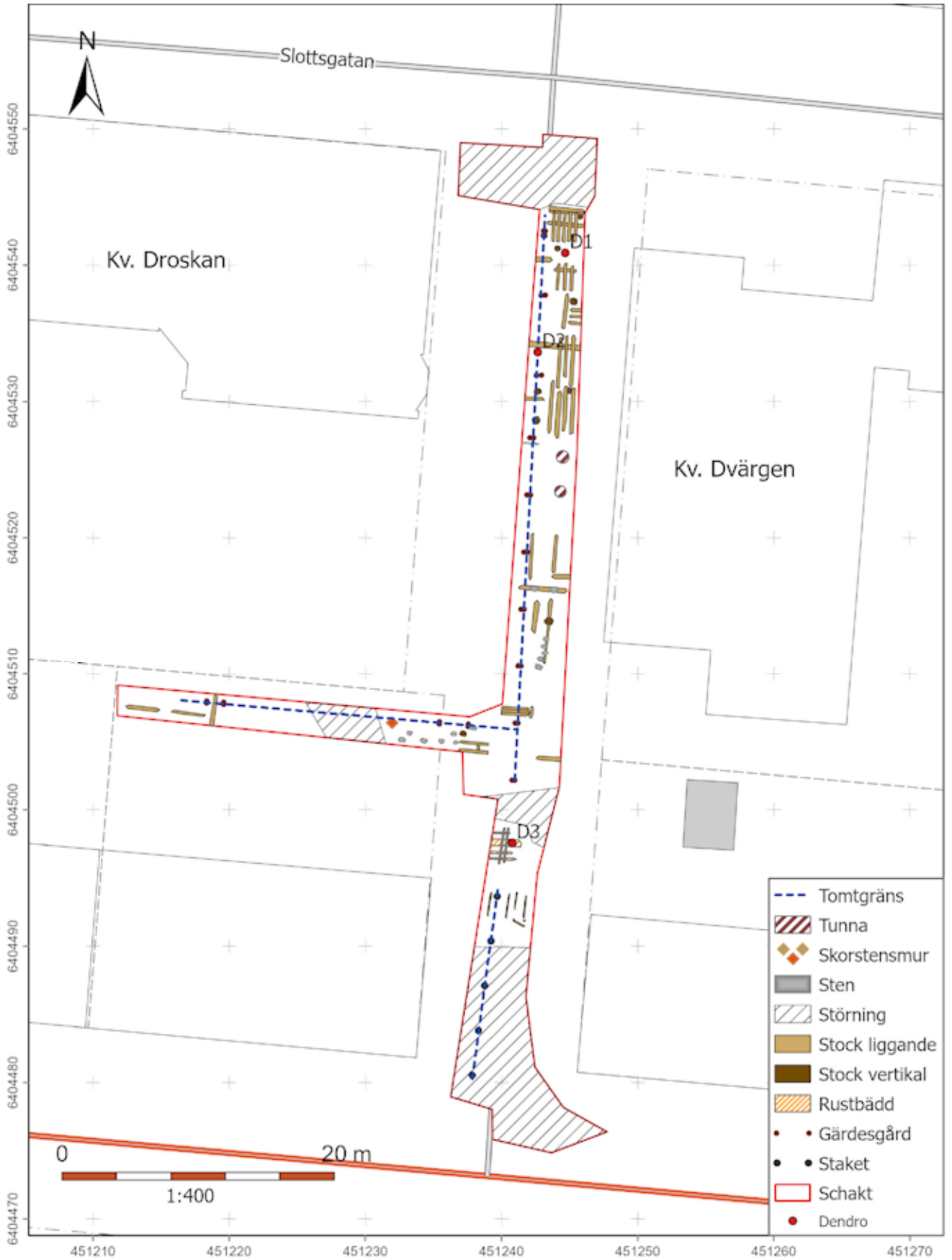
Väster om Rökerigränd ligger det angränsande kvarteret Droskan som undersöktes 1988 inför planerad husbyggnation. Omfattande bebyggelselämningar, tomtgränser och träbrolagda vretar påträffades inom kvarteret med undantag för den östligaste delen närmast Rökerigränd. Av rapporttexten och ritningar framgår att inga anläggningar påträffades i denna del (Stibéus 2008). Sålunda kan inte heller någon direkt relation mellan tomtgränsen i Rökerigränd och den i kvarteret Droskan etableras. Närmaste tomtgräns låg cirka 20 meter västerut i den östligaste delen av kvarteret Droskan. Visserligen skulle denna tomt kunna vara 20 meter bred men de som påträffades inom kvarteret Dvärgen tyder snarast på tio meter breda tomter.

I kvarteret Dovhjorten norr om Slottsgatan och Rökerigränd kan en äldsta bebyggelseetablering med datering 1620–1630 skönjas som helt liknar den i Rökerigränd (Figur 8a). Sålunda är följande beskrivning för kvarteret Dovhjorten lika relevant för Rökerigränd:

”Det måste alltså ha gått fort när man väl bestämde sig för att lägga ut kvarteren. På samma sätt som iakttagits vid andra undersökningar i staden, påbörjade man arbetet med att tjocka lager med ris och sand lades på den befintliga markytan. Tomtgränser stakades ut och man byggde gärdesgårdar för att visa var de gick. Allt detta måste ha gjorts under några få år i slutet av 1620-talet och början av 1630-talet. På flera av tomterna anlägger man sedan större och mindre odlingsbäddar innan man börjar bygga ” (Bramstång Plura, Carlsson & Rosén 2012).

Som kommentar till texten kan möjligen det tillägget göras att det kan vara svårt att veta om utfyllnaderna med sand och ris och slonor på den naturliga torven i Rökerigränd gjordes först och tomtindelningen i form av nedstuckna gärdesgårdsstörar senare, eller om det var tvärtom. Frågan är kanske inte så viktig eftersom båda arbetsinsatserna förutsätter varandra där planering och utförande gått hand i hand för att göra de tidigare sankmarkerna beboeliga och brukningsbara. Klart är i alla fall att de tämligen tjocka odlingslagren som påförts rustbäddarna bör ha skett sedan tomtgränserna etablerats.

Figur 8b. Översiktskarta över de nummerade grävsektionerna och det trä som påträffades i schakten i Rökerigränd och i kvarteret Droskan.

Resultat

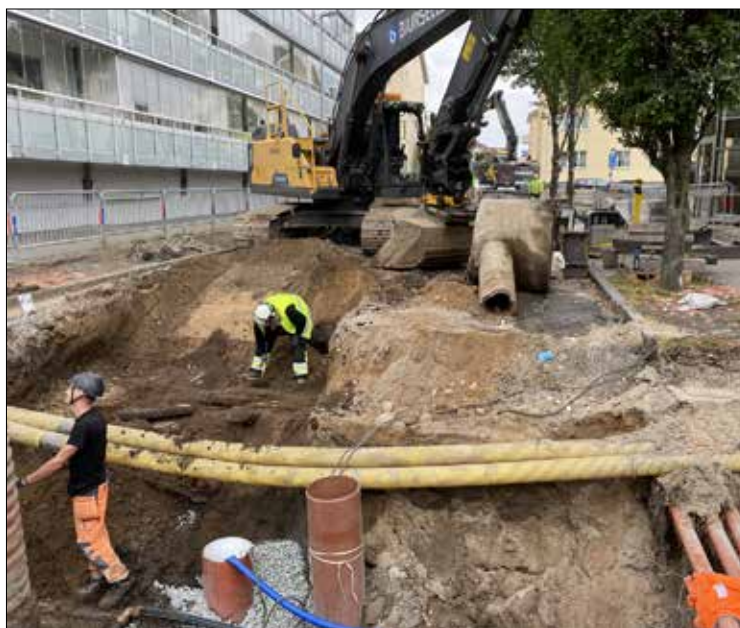
Undersökningsresultat

Övre delen av det nord-sydliga schaktet i Rökerigränd var uppfyllt med diverse påförda fyllnadsmassor ner till en nivå belägen cirka 0,9 meter under asfalten. På denna nivå påträffades mer eller mindre rikligt förekommande rester efter bevarat trä i hela schaktets längdsträckning (se Figur 8b, s. 13). Undantaget utgjorde den sydligaste delen närmast Odengatan som var mycket störd beroende på tidigare ledningsdragningar, nedgrävningar för brunnar och dylikt. Träresterna i form av framförallt horisontellt liggande stockar med skiftande orientering, samt underliggande vertikalt stående stockar, representerar olika tidsperioder och skiftande funktioner avseende de byggnadslämningar som en gång berört Rökerigrändstomten, och den intilliggande parkeringsplatsen i kvarteret Droskan. I denna rapport kommer fokus att läggas på de äldsta och mest välbevarade strukturerna medan andra, och troligtvis yngre bebyggelseämningar, lämnas därhän.

Bebyggelseämningar

Det bäst bevarade träverket låg omedelbart söder om en störning i schaktets nordligaste del närmast Slottsgatan. Här återfanns flera brunnar som grävts ner i samband med en tidigare VA- omläggning i korsningen Slottsgatan/Rökerigränd (Figur 9). Vid det schaktövervakningstillfället påträffades flera vertikalt stående stockar efter varandra, vilka kan knytas till tidigare bebyggelse på platsen. En av dessa stockar har dendrodaterats till 1680–1690 medan en annan daterats till 1714–1739 (Haltiner Nordström 2024b).

Ser vi till bebyggelseämningarna i norra delen av schaktet utgjordes de av nio välbevarade tätt liggande parallella stockar, 0,2 meter

Figur 9. Störning i samband med tidigare VA-grävningar i korsningen Slottsgatan/Rökerigränd. Omedelbart söder om denna störning påträffades välbevarade byggnadslämningar i sektion 1 och 2. Foto från norr.

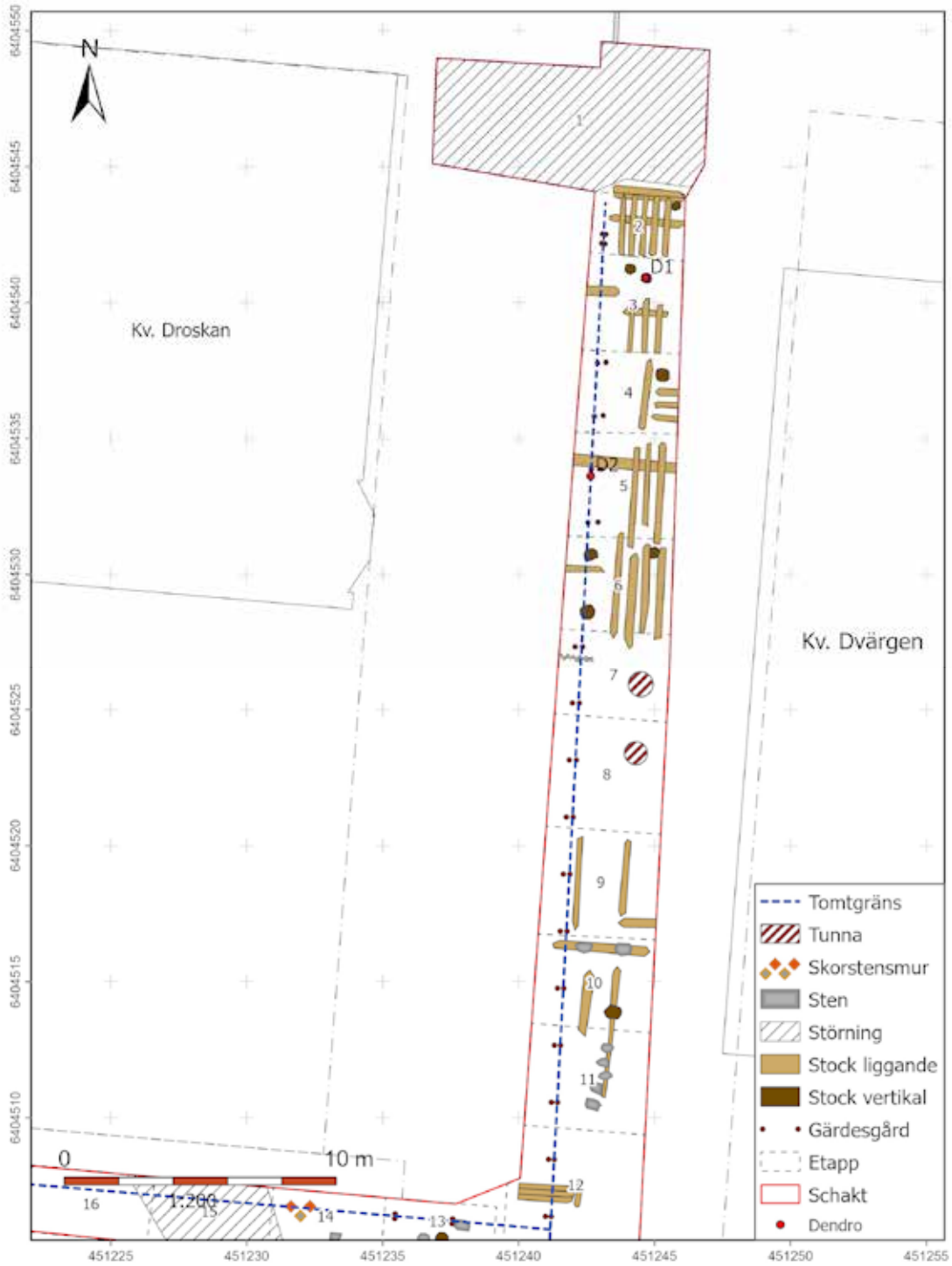

i diameter och med nord-sydlig orientering. De var tillhuggna på ovsidan och på undersidan. Under dessa låg även stockar med samma diameter i öst-västlig riktning (Figur 10). På sina håll påträffades också stående stockar, 0,3–0,4 meter i diameter. De grövre dimensionerna samt det faktum att de stod vertikalt kan tolkas som att de haft bärande funktion i de byggnader som tidigare stått på platsen (Figur 11). Från en av stockarna i sektion 3 togs dendroprov D1 som visar att trädet fällts år 1719/1720; sålunda samtida med en av dendrodateringarna i Slottsgatan (se Figur 12 och Bilaga 2).

Figur 10. Framrensning av de tätt liggande stockarna i en byggnad i sektion 2. Foto från öster.

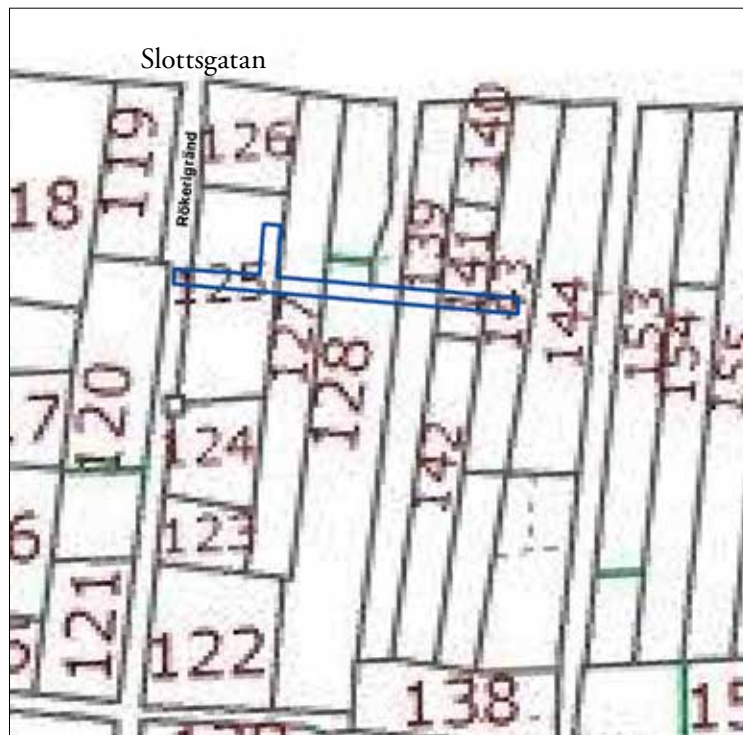
Figur 11. Exempel på hur vertikalt stående stockar legat under horisontellt liggande stockar i olika byggnadskonstruktioner, och utgjort bärande element till dessa. De stående stockarna var 0,3–0,4 meter i diameter. Denna liksom övrigt trä påträffades i sektion 10. Foto från öster.

Förutom de olika stockarna påträffades även återstoden av en syllstensrad i sektion 7, vilken utgjordes av 0,2–0,4 meter stora stenar i öst-västlig riktning.

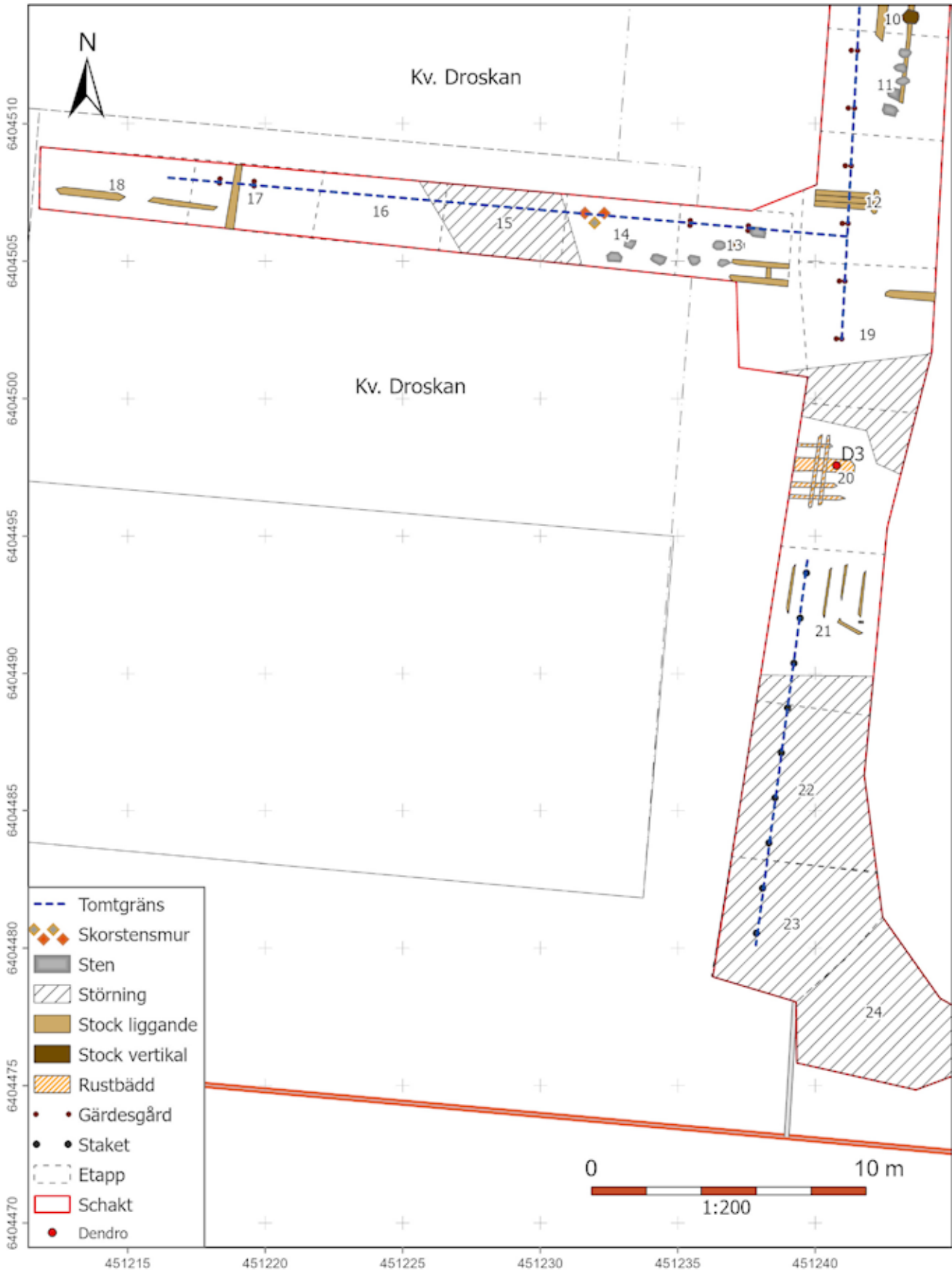
Omedelbart söder om denna syllstensrad saknades bevarat trä för att sedan återkomma om än inte i samma omfattning som norr om syllstensraden. Hypotetiskt tolkas detta som att vi har att göra med återstoden av olika byggnader med olika funktioner inom en långsmal tomt. Enligt en kålgårdskarta från 1696 bör det i så fall röra sig om tomt 126. Den södra byggnaden söder om sektion 8 har antagligen haft en annan funktion än byggnaden närmast Slottsgatan, vilken tolkats som ett möjligt boningshus. Anledningen till det är att den södra av de båda byggnaderna saknade bärande stockar. Det talar för att det rört sig om en mindre gedigen byggnad; kanske en ekonomibyggnad av något slag? (Figur 12)

Men man kan inte utesluta att det även kan röra sig om bebyggelseämningar på var sin tomt – samtida eller ej. Utifrån ovan nämnda kålgårdskarta framgår att de påträffades bebyggelseämningarna kan knytas till ett par av tomterna, närmare bestämt nummer 126 närmast Slottsgatan och 125 söder därom (Figur 13 och Figur 24). Av dessa båda ägdes tomt 125 av "Faktorskan" (Haltiner Nordström 2022). Tomt 126 tycks ha ägts av släkten Baumgardt. Tack vare dendroanalyserat trä från VA-undersökningarna i Slottsgatan vet vi att norra delen av tomten 126 närmast Slottsgatan började byggas så tidigt som på 1620-talet. Bebyggelseämningarna som påträffades i den norra delen av Rökerigränd har utifrån det analyserade dendroprovet D1 en något senare datering, och tillhör en

Figur 12. Norra halvan av schaktet i Rökerigränd med nummerade sektioner och påträffat trä. De påträffade bebyggelseämningarna mellan sektion 1 och sektion 6 har antagligen tillhört tomt 126, medan de i sektion 9 till sektion 11/12 kan ha tillhört tomt 125. Dendroprov D1 från en vertikalt stående stock i sektion 3 har markerats på kartan, liksom dendroprov D2 från en stör i tomtgränsen i sektion 5.

Figur 13. Utdrag ur kålgårdskartan 1696 med tomtutläggning som bland annat berör Rökerigränd och dagens kvarteret Droskan och kvarteret Dvärgen. Kartan har hämtas ur JLM rapport 2022:21 och på den ses läget för ett ledningsschakt undersökt 2021. Som synes berörde den östra delen av det schaktet tomtgränser inom kvarteret Dvärgen. Det hade antagligen den västra delen närmast Rökerigränd också gjort ifall den delen inte varit störd. Dock påträffades en tomtgräns i Rökerigränd som sammanfaller med västra tomtgränserna för tomt 125 och 126, och vreten mellan dessa och tomt 119 och 120 (se Figur 24). Kartan efter Haltiner Nordström 2022.

senare byggnadsfas på tomt 126. Detta överensstämmer också med tidigare analyserade dendroprover från vertikalt stående stockar i korsningen Slottsgatan/Rökerigränd, vilka daterats till sent 1600-tal respektive 1700-talets första hälft (Haltiner Nordström 2024b).

Hur långvarig den senare byggnadsfasen varit är svår att säga men knappast längre än 1740-talet eftersom ett stort antal av kvarteren söder om Breda hamnen (nuvarande Östra torget) och Slottsgatan upptogs av kålgårdar från och med 1700-talets andra hälft (Bramstäng Plura, Carlsson & Rosén 2012).

Ser vi till bebyggelse lämningarna i schaktets södra del, ungefär från etapp 11/12 och söderut ner mot Odengatan, är det påtagligt att de avtar. Det trä som påträffas liksom större stenar av olika slag kan troligtvis kopplas till senare byggnader i området. Sålunda får man känslan av att södra delen av området inte var bebyggt under 1600- och 1700-talet, utan kanske snarast utnyttjats som plats för mindre odlingar och köksträdgårdar till gårdarna på tomterna närmare Slottsgatan (Figur 14)

Utifrån de tidigare dendrodateringarna från korsningen Slottsgatan/Rökerigränd och Rökerigränd, samt den yngre rödglodske-ramiken i anslutning till träkonstruktionerna, har de påträffade byggnaderna i norra delen av undersökningsområdet antagligen uppförts- och brukats under perioden sent 1600-tal-1700-talet. De enstaka träresterna som påträffades i det öst-västliga schaktet i parkeringsplatsen inom kvarteret Dvärgen var troligtvis av senare datum än bebyggelse lämningarna i Rökerigränd (Figur 15).

Figur 14 Södra halvan av schaktet i Rökerigränd samt schaktet i kvarteret Droskan. Det bevarade träet och stenarna som påträffades i dessa sektioner bedömdes som sentida. Dock påträffades även här en tomtgräns. Precis som i övriga schaktet låg en rustbädd på den naturliga torven. Från en horisontellt liggande stock i rustbädden i sektion 20 insamlades dendroprov D3.

Figur 15. Påträffade rester av trä intill södra schaktväggen där schaktet i parkeringsplatsen möter det i Rökerigränd. Det påträffade träet bedömdes vara rester efter en sentida byggnad. Foto från nordväst.

Figur 16. Lagerbildningen i västra profilväggen i sektion 10. Under påförda utfyllnadsmassor=bärlager och gul sand, påträffades ett tjockare påfört brunt odlingslager över rustbädd och naturlig torv.

Lagerbilden

Som tidigare angivits utgjordes den översta 0,9 metern i de båda schakten av påförda utfyllnadsmassor (Figur 16). Därunder påträffades som tidigare nämnts tjocka odlingslager. Så var exempelvis

Figur 17. Nedre delen av det tjocka, påförda odlingslagret som täckt hela undersökningsområdet, här exemplifierat i sektion 11. Sanden som skymtar ligger i övre delen av rustbädden. I profilväggen ser man att odlingslagret är närmare 0,5 meter tjockt. Foto från nordost.

fallet i norra delen av Rökerigränd. Det trä som påträffades där låg under ett sandlager och i övre delen av ett närmare 0,3–0,5 meter tjockt påfört odlingslager med inslag av bland annat djurben och yngre rödgodsskärvor (Figur 17). Detta odlingslager påträffades för övrigt i nedre delen av hela schaktet i Rökerigränd, och även i schaktet i parkeringsplatsen i kvarteret Droskan. Här var det dock inte lika tjockt som det var i Rökerigränd (Figur 18).

Att byggnaderna uppförts på ett tidigare odlingslager visar på dynamiken i området, och på skiftande brukning av tomterna. Den första etableringen, som bland annat innebar att omfattande odlingslager påfördes de sankna markerna norr om Rocksjön, innebar att stora delar av den nya staden utgjordes av odlingar och köksträdgårdar med sparsam bebyggelse på tomterna. Med tiden bebyggdes tomterna alltmer och utrymmet för odlingar inom de egna tomterna minskade därmed. Det tycks exempelvis ha varit fallet på tomt 126 där Rökerigränd nu ligger; bebyggelse har tagit den tidigare odlingsmarken i anspråk.

Under nämnda odlingslager låg en rustbädd bestående av ett mer eller mindre tjockt sandlager med slanor i den övre delen, och slanor, ris och ibland stockar i den nedre delen, direkt på den naturliga torven. Tjockleken på rustbädden var som mest cirka 0,3 meter (Figur 19).

Figur 18. Exempel på lagerbilden i norra schaktväggen i sektion 18 i schaktet på parkeringsplatsen i kvarteret Droskan. Här var inte odlingslagret lika tjockt som i schaktet i Rökerigränd. Foto från norr.

Figur 19. Södra profilväggen i sektion 6 med en mycket tydlig lagerbild. Nerifrån och upp ses naturlig torv, tjockare rustbädd med grå sand, ris och slanor (låg i toppen på sanden), ett påfört tjockare brunt odlingslager och på detta olika slags fyllnadsmassor upp till asfalten, totalt cirka 0,9 meter tjocka. Notera den uppstickande vertikala stören till höger i bilden som täckts av ett påfört sandlager. Stören har tillsammans med andra parställda störor stått i en gärdesgård som markerat en tomtgräns i Rökerigränd, och som ses i en källgärdsplan från 1696 (se Figur 13). Schaktet är två meter djupt.

Figur 20. Översiktsbild över schaktet i Rökerigränd med den nya VA-ledningen i bakgrunden. I förgrunden ses ris och slånor i rustbädden över den naturliga torven i sektion 19. Över rustbädden låg det påförda odlingslagret. Foto från söder.

I södra delen av schaktet var inte rustbädden lika omfattande som i den norra delen. Här saknades ofta ett inslag av sand utan istället låg ris, slånor och stockar direkt på torven (Figur 20). Ett dendroprov, D3, togs från en sådan stock i sektion 20. Tyvärr var antalet årsringar alltför få för att kunna datera stocken (Bilaga 2).

Vad gäller den naturliga torven påträffades den huvudsakligen två meter under asfalten över hela området, både i Rökerigatan och på parkeringsplatsen inom kvarteret Droskan. På enstaka ställen var den dock något grundare vilket tyder på marginella geologiska skillnader inom området.

Tomtgränser

I botten på schakten i både Rökerigränd och på parkeringsplatsen i kvarteret Droskan påträffades förutom den naturliga torven, rustbädden och det påförda odlingslagret även tomtgränser i form av gärdesgårdar/staket. Antagligen var tomtutläggningen bland det första som skedde i området. Tyvärr kunde inte dendroprov D2 dateras på grund av för få årsringar (Bilaga 2). Hypotetiskt kan den dock dateras till 1600-talet.

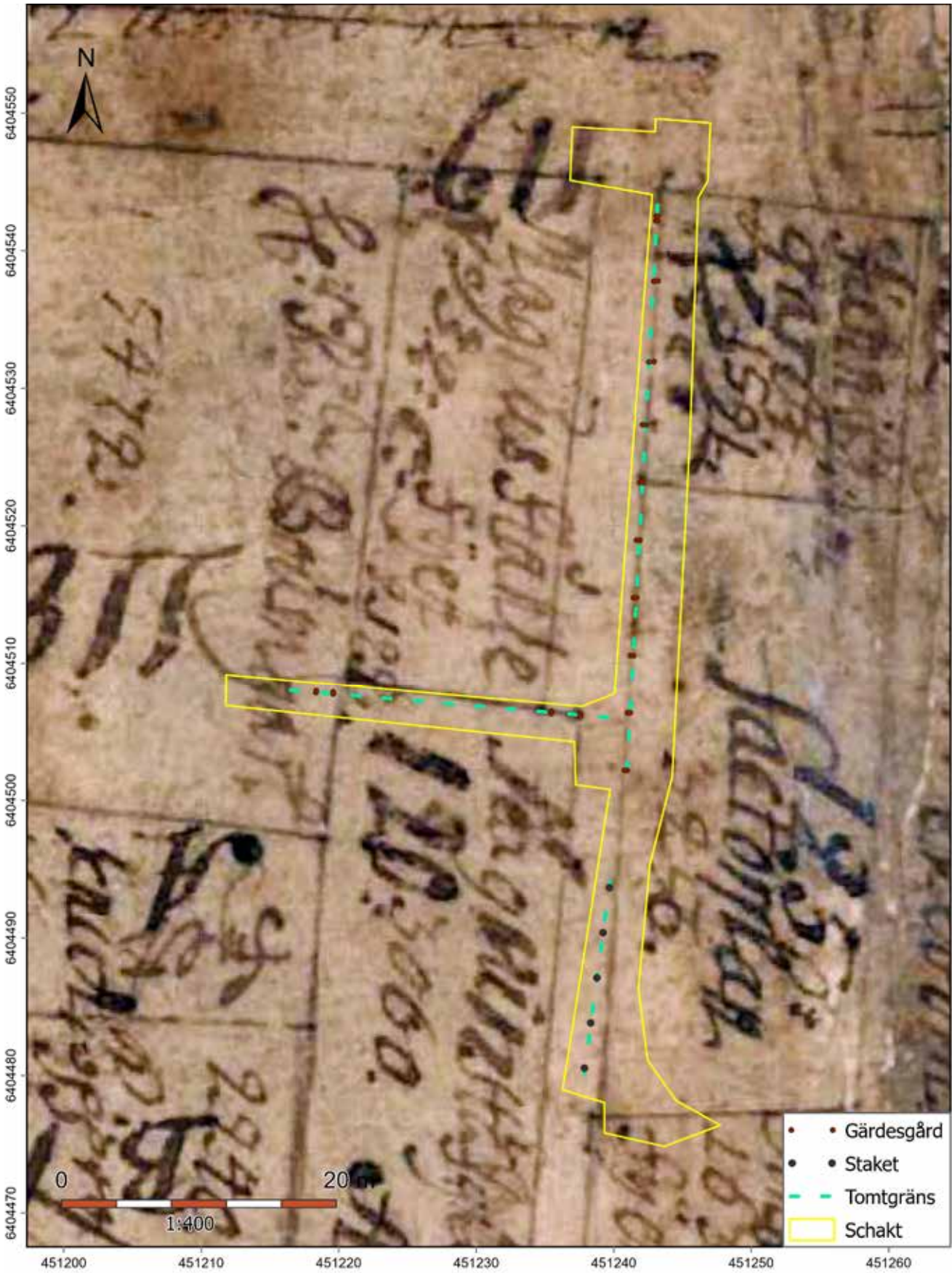

Den ena tomtrönsen låg i nord-syddlig riktning i den västra delen av schaktet, och utgjordes av parställda vertikala störor som stod med jämna mellanrum. I enstaka fall påträffades även den horisontella stören mellan dem (Figur 21–Figur 22). Det visar att tomtrönsen varit av typen smålandsgärdesgård. Så såg tomtrönsen ut hela vägen ner till den sydligaste delen av schaktet, söder om sektion 19. Här ändrade gärdesgårdens karaktär och blev snarare ett staket med endast en vertikalt stående stör (Figur 23). Dessa störor var cirka

Figur 21 och Figur 22. Till vänster återstoden av parvis ställda vertikala störor i gärdesgårdens i tomtrönsen i Rökerigränd, och till höger en horisontell stör i samma gärdesgård liggande på sanden i rustbädden. Båda påträffade i sektion 7. Foto från öster.

Figur 23. En enstaka vertikal stör i sektion 20 ingående i det staket som utgjorde tomtröns i södra delen av Rökerigränd. Att utformningen av tomtrönserna i form av gärdesgårdar och staket skiftat kanske berott på olika uppfattningar hos tomägarna hur dessa skulle utformas? Foto från öster.

0,1 meter i diameter och de stod med en meters mellanrum mellan varandra. Troligtvis har staketet gått ända ner till Odengatan, men inga spår påträffades söder om sektion 21 eftersom hela den sydligaste delen av schaktet var stört.

Utifrån kålgårdskartan från 1696 framgår tydligt att den påträffade tomtgränsen i Rökerigränd sammanfallit med den västra tomtgränsen för tomterna 125 och 126, och att tomtgränsen i kvarteret Droskan sammanfallit med tomtgränsen mellan tomterna 119 och 120. Mellan dessa fyra tomter låg en vret men inga spår efter denna fanns kvar i schaktet. Skulle schaktet ha breddats åt väster hade den antagligen påträffats av kartan att döma (Figur 24).

Fynd

Som nämndes i kapitlet om tidigare undersökningar har flera utgrävningar försiggått i närheten av Rökerigränd genom åren. Dessa har tillsammans genererat ett rikt fyndmaterial; inte minst vad gäller keramik från framförallt 1600–1700-talen. Här kan särskilt ett par keramikverkstäder nämnas; dels en från 1600-talet i kvarteret Domstolen och en från 1700-talet i kvarteret Dromedaren.

Keramikverkstaden i kvarteret Domstolen undersöktes år 2020–2021 och låg på en av tomterna som markeras på 1696 års kålgårdskarta, nämligen tomt 154 intill Slottsgatan, Änkhugatan och Odengatan (Figur 13). Inom denna tomt påträffades förutom själva krukmakarverkstaden med drejskivor och brännugnar också ett bostadshus som antagligen också fungerat som försäljningsbod. Dendrodaterat trä visar att produktionen tycks ha kommit igång så tidigt som under 1620-talet och sedan fortsatt under 1600-talets andra hälft (Haltiner Nordström 2024a).

Den andra keramikverkstaden i kvarteret Dromedaren är något senare och kan knytas till den under 1700-talet verksamma keramikersläkten Banck. Verkstaden, som undersöktes år 2002, låg, ett kvarter nordost om Rökerigränd (Haltiner Nordström 2008).

Eftersom ett representativt keramikmaterial redan finns från gator och kvarter runt Rökerigränd har endast ett urval keramikskärvor samlats in i samband med undersökningarna, samtliga från schaktet i Rökerigränd. Merparten har påträffats i fyllnads-lagren och i något enstaka fall från rustbädden i den södra delen av schaktet. I det tjocka odlingslagret påträffades en del djurben, bland annat käkar från nöt/häst, revben och större rörben. Detta material har med något enstaka undantag inte samlats in.

Vad gäller urvalsprincipen för keramikinsamlingen baserades den på kriterier som käriformer, mönster och dekor samt datering. Sistnämnda inte minst viktig eftersom keramiken tillsammans med det dendroanalyserade träet är det som använts som dateringsunderlag för den bebyggelse och de tomtgränser som påträffades.

I enstaka fall har även andra föremålsgrupper samlats in, främst kritpipor och gjutformar. Båda dessa fyndgrupper var dock mycket

Figur 24. På bilden har schakten i Rökerigränd och kvarteret Droskan rektifierats mot kålgårdskartan från 1696. Här framgår tydligt att de påträffade tomtgränserna i schakten speglar en tomtstruktur som etablerats under 1600-talet.

begränsade. Metallföremål har inte samlats in om det inte rört sig om konkreta föremål. Sålunda har exempelvis inte spik och hästskosöm sparats. Antalet metallföremål var för övrigt ringa.

En generell iakttagelse vad gäller fyndmängden var att den var som rikast i den norra delen av schaktet, närmast Slottsgatan. Där påträffades också merparten av bebyggelse lämningarna. Därefter avtog fyndmängden högst betydligt ju längre söderut i schaktet man kom. Med detta som bakgrund har 59 fyndposter registrerats (Bilaga 1).

Keramik

Av de 59 fyndposter som registrerats utgörs 48 av keramik i betydelsen hushållskärl av olika slag, och vanligast av dessa var fat följt av grytor och icke-bestämbara kärl. Som nämndes ovan har det mesta av materialet samlats in från den norra delen av schaktet i Rökerigränd, närmare bestämt från sektion 2–5 (se Figur 8b). Fyndmaterialet från dessa sektioner påträffades helt intill de bevarade byggnadslämningarna och det är tydligt att de har kopplingar till varandra.

Utifrån det samlade materialet kan vissa iakttagelser göras, till exempel att F1, F2, F4, F7, F24, F25 och F33 som utgörs av koker, kokerpinne, brännring och brännplåtar med datering 1700-talet antagligen kommer från Bancks krukmakarverkstad. Samtliga dessa fyndgrupper har använts som stöd för det keramiska godset när detta skulle brännas i ugnarna, och för att separera de olika kärlen från varandra. Det är också rimligt att anta att keramiken med 1700-talsdateringar också har sitt ursprung i ”Banckarnas” verkstad. Men helt säkert kan man inte vara. Under 1700-talet har flera krukmakare och kakelugnsmakare varit verksamma inom kvarteret Diplomaten några kvarter längre västerut. Detta kvarter undersöktes 2007, och utifrån det arkeologiska materialet och skriftliga källor, har krukmakarna Magnus Soph, Isak Sjöstrand och Peter Ekman kunnat knytas till en krukmakartomt i kvarteret (Nordman & Pettersson 2009).

Av erfarenhet vet vi att kasserad keramik från exempelvis misslyckade bränningar kunnat spridas runt i stadens östra kvarter där de fungerat som fuktspärrar, utfyllnader med mera. Det betyder att keramikmaterial som påträffas på en tomt eller i en vret inte nödvändigtvis måste komma från närmast belägna keramikverkstad, utan kan ha sitt ursprung från andra platser. Med det sagt förefaller det ändå troligast att keramikmaterialet från 1700-talet ytterst kommer från Bancks keramikverkstad i kvarteret Dromedaren.

När det gäller det äldre materialet från 1600-talet gäller i princip samma resonemang, det vill säga att keramikmaterialet tänks ha sitt ursprung i keramikverkstaden i kvarteret Domstolen. Det kan exempelvis gälla fynden F9, F12, F15, F16, F21, F22 och F36. Här kan särskilt F36 nämnas, en skärva från ett fat med marmorering;

något som också påträffades på kvarteret Domstolen (Haltiner Nordström 2024a).

Utvärdering av undersökningsplanen

Frågeställningarna i undersökningsplanen tog till stor del fasta på gatan Rökerigränd, dess datering och uppbyggnad, men även på konstruktioner som bryggor och förekomst av bebyggelse.

Efter avslutad undersökning kunde vi konstatera att varken bryggor eller lager/konstruktioner i en gata fanns i Rökerigränd. Däremot påträffades bebyggelse lämningar i norra delen av Rökerigränd från 1700-talet, samt ett par tomtgränser med oklar datering beroende på att det inte gick att göra några dendroprovsanalyser av det inlämnade materialet. Hypotetiskt kan den första tomtutläggningen dateras till 1600-talet.

De påträffade byggnadslämningarna återfanns huvudsakligen i den norra delen av schaktet i Rökerigränd. Hypotetiskt rör det sig om ett par hus, antingen på samma tomt eller på ett par olika tomter. Utifrån kålgårdskartan rör det sig förmodligen om bebyggelse på tomterna 125 och 126. Utifrån en dendrodatering av en vertikal stock kan denna bebyggelse dateras till 1700-talet.

I fallet med de eventuella bryggor torde chansen att hitta sådana ha varit störst i schaktets sydligaste del eftersom den delen legat närmast vatten, i detta fall Rocksjön vars norra strandkant låg längre norrut på 1600-talet än vad den gör nu. Att inga brygg lämningar påträffades kan bero på att inga funnits. Det kan också bero på att sydligaste delen av schaktet var kraftigt stört av tidigare nedgrävningar för diverse ledningar, rör, brunnar och dylikt.

Vad gäller spår efter en äldre föregångare till dagens Rökerigränd ses en markerad gatusträckning tillsammans med utlagda tomter på en kålgårdskarta från 1696. Inga spår efter gatan kunde dock konstateras i det uppgrävda schaktet. Förklaringen torde vara att den legat just utanför schaktet i Rökerigränd.

De påträffade byggnadslämningarna återfanns huvudsakligen i den norra delen av schaktet i Rökerigränd. Utifrån kålgårdskartan från 1696, en dendrodatering från en vertikalt stående stock under en förmodad byggnad samt information från en annan VA-grävning i Slottsgatan, har det förmodligen rört sig om ett par byggnader från 1600–1700-talen belägna på en, alternativt två olika tomter den nordvästra delen av kvarteret Dvärgen.

Sammantaget har resultaten från schaktövervakningen i Rökerigränd kunnat svara på de uppställda frågeställningarna.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-3646-2023
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2023-06-07
 Jönköpings läns museums dnr: 2023-157
 Uppdragsgivare: Jönköpings kommun
 Rapportansvarig: Kristina Jansson
 Rapportgranskning: Anna Ödeén
 Fältansvarig: Kristina Jansson
 Fältpersonal: Emma Boman, Kristina Jansson,
 Ann-Marie Nordman, Susanne
 Haltiner Nordström, Annie Ro-
 sén och Anna Ödeén
 Fältarbetstid: 2023-09-12–2023-11-29
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköpings kommun
 Socken: Jönköpings socken
 Fastighetsbeteckning: Droskan 5:1 & Öster 1:1
 Koordinater: N6404538/E451245
 Koordinatsystem: Sweref 99 TM
 Höjdsystem: RH 2000
 Undersökningsyta: Cirka 400 m²
 Fornlämningsnummer: L1973:2508
 Fornlämningstyp: Stadslager
 Tidsperiod: 1600–1700-talen
 Fynd nr: JM 57038:1–59
 Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Otryckta källor

Borg, Jan. 2023. *Förfrågan om undersökningsplan och kostnadsberäkning för arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom delar av fastigheterna Öster 1:1 och Droskan 5:1, Jönköpings socken och kommun*

Haltiner Nordström, Susanne. 2023. *Undersökningsplan. Arkeologisk undersökning.*

Tryckta källor och litteratur

Bramstång Plura, Carina, Carlsson, Kristina & Rosén Christina. 2012. *Nio tomter i Jönköping. Småland, Jönköpings stad, kvarteret Dovahjorten (Druvan), RAÅ 50. Arkeologisk undersökning. UV rapport 2012:119. Stockholm.*

Börjesson, Klas. 1984. Förhistoria i Jönköpings kommun. I: *Före Jönköping*. Lindqvist, Gunnar (red.). Småländska kulturbilder 1983. Jönköping.

Haltiner Nordström, Susanne. 2008. *Krukmakarna Banck. Arkeologisk undersökning inför byggnation inom kvarteret Dromedaren 1 och 2, RAÅ 50, Jönköpings stad, Kristine församling i Jönköpings kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2008:97. Jönköping.*

Haltiner Nordström, Susanne. 2009. *Kvarteret Dovahjorten. Inför nybyggnation inom RAÅ 50, stadsdelen Öster, Jönköpings stad. Kristina församling i Jönköpings kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2009:20. Jönköping.*

Haltiner Nordström, Susanne. 2022. *En brunn på Öster. Arkeologisk förundersökning i fastigheten Dvärgen 18 inom fornlämning L1973:2508, inför spill- och dagvattenledning, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2022:21. Jönköping.*

Haltiner Nordström, Susanne. 2024a. *Ett 1600-tals krukmakeri med verkstad och ugnar i Jönköping. Arkeologisk undersökning av L1973:2508 inför husbyggnation inom kv Domstolen 1, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2023:21. Jönköping.*

Haltiner Nordström, Susanne. 2024b. *Grundläggning av Slottsgatan i Jönköping under 1600-talet. Arkeologisk undersökning i form av schaktövervakning inför byte av VA-ledningar i Slottsgatan med fler, inom fornlämning L1973:2508, Kristine församling, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2024:09. Jönköping.*

Nordman, Ann-Marie & Pettersson, Claes. 2009. *Den centrala periferin. Arkeologisk undersökning i kvarteret Diplomaten, faktori- och hantverks-gårdar i Jönköping 1620–1790, RAÄ 50, Jönköpings stad*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2009:40. Jönköping.

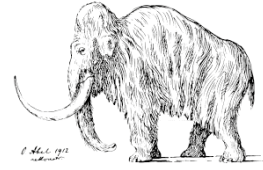
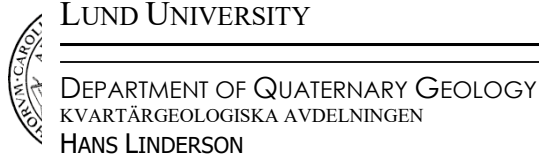
Stibéus, Magnus. 2008. *Tyska Maden i 1600-talets Jönköping. Tre undersökningar i kvarteret Dolken och kvarteret Droskan, RAÄ 50. Kristine församling i Jönköpings stad, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2008:88. Jönköping.

Bilaga 1. Fyndlista

Fnr	Material	Sakord	Vikt	Antal	Längd	Bredd	Diam	H,D,F	Sektion	Lager	Fyndstatus	Beskrivning	Datering
1	Lera	Koker	94	1				F	2	Fyllnad	Stöd för keramik under bränning	Kärlvägg med trekantiga urtag för kokerpinnar	1700-tal
2	Lera	Brännplåt	74	1				F	2	Fyllnad	Stöd för keramik under bränning	Del av brännplåt med parallella räfflor, olivgrön glasyr	1700-tal
3	Keramik	Kärl	29	1				F	2	Fyllnad	Del av botten	Skärva med engobering och ljusgrön glasyr	1700-tal
4	Lera	Bränning	12	1				F	2	Fyllnad	Stöd för keramik under bränning	Del av bränningen med ett av de spetsiga benen bevarade	1700-tal
5	Keramik	Fat	41	2				F	2	Fyllnad	Del av botten och del av mynning, karmfat	Skräffrad och målad dekor med jämn hemring på brättet	1700-tal
6	Keramik	Skål	7	1				F	2	Fyllnad	Del av skål	Vitmålade våg- och streckmönster, transparent glasyr	1600/1700-tal
7	Keramik	Kakelugn	5	2				F	2	Fyllnad	Delar av list till kakelugn	Flammig grön glasyr på vit botten	1700-tal
8	Keramik	Kruka	53	2				F	2	Fyllnad	Mynningskärvar	Profilerade mynningsbitar, transparent glasyr	1600/1700-tal
9	Keramik	Kruka	78	1		70		F	3	Fyllnad	Bottenbit	Vitmålade vågor, cirkelband och en "krumelur" i spegeln	1600-tal
10	Keramik	Kruka	65	1	83	60		F	3	Fyllnad	Hank till kruka	Profilerad hank, transparent glasyr	1600/1700-tal
11	Keramik	Gryta	305	1			50	F	3	Fyllnad	Rörskaft och del av buken till trefotsgryta	Två fingeravtryck vid skaffroten, svart invändig glasyr	1600/1700-tal
12	Keramik	Gryta	237	2	76		38	F	3	Fyllnad	Del av mynning samt del av rörskaft, med buk	Profilerad mynning och rörskaft, invändig brun glasyr, fyra fingeravtryck vid skaffroten	1600-tal
13	Keramik	Gryta	132	1	80		42	F	3	Fyllnad	Ben till trefotsgryta	Invändig grönbrun glasyr, avsmalnande ben	1600/1700-tal
14	Keramik	Kärl	69	1				F	3	Fyllnad	Bottenbit	Inslag av grönbrun glasyr	1600/1700-tal
15	Keramik	Kärl	55	1				F	3	Fyllnad	Bottenbit	Spår efter engobering och grön påmålning på insidan	1600-tal
16	Keramik	Fat	55	1				F	3	Fyllnad	Del av brättet	Profilerad, invändig brungrön glasyr med gröna prickar	1600-tal
17	Keramik	Fat	33	2				F	3	Fyllnad	Del av fat alt. tallrik	Vita bemålade cirkellinjer täckta av grön glasyr	1700-tal
18	Keramik	Fat	40	2				F	3	Fyllnad	Del av mynningsbit och bukbit	Profilerad mynning, invändig brungrön glasyr och engobe på utsidan	1700-tal
19	Keramik	Kärl	27	1				F	3	Fyllnad	Del av buk	Invändiga drejförar, vart utsida, ev. sekundärbränt	1600/1700-tal
20	Lera	Gjutform	14	2				F	3	Fyllnad	Den ena ett innerformsfragment	Gjutformar med gråsvart kärna	1600/1700-tal
21	Keramik	Fat	36	2				F	3	Fyllnad	Bitar från fat	Täckande engob med grov, manuell hemring, påmålade cirklar och grön dekot	1600-tal
22	Keramik	Fat	58	2				F	3	Fyllnad	Bitar från fat	Dekorerad med vita cirklar och gröna fläckar på brämet	1600-tal
23	Keramik	Fat	62	1				F	3	Fyllnad	Mynningsbit	Profilerad mynningsbit, skraffering och påmålade dekor, hemring	1700-tal
24	Lera	Brännplåt	74	1				F	3	Fyllnad	Stöd för keramik under bränning	Del av brännplåt med flera parallella refflor, brun glasyr	1700-tal
25	Lera	Kokerpinne	14	1	18	16		D	4	Fyllnad	Pinne i kokerkärl som stöd vid bränning	Trekantig pinne som suttit i ett kokerkärl	1700-tal
26	Keramik	Krus	10	2				F	4	Fyllnad	Bitar från stengods-krus, alt. Selzterflaska	Beigeaktig glasyr, vitgrå skärv	1700/1800-tal
27	Keramik	Kruka	23	1				F	4	Fyllnad	Mynningsbit	Profilerad mynningsbit med parallella fåror	1700-tal
28	Keramik	Fat	17	1				F	4	Fyllnad	Mynningsbit	Oglaserat gods	1700-tal
29	Keramik	Kärl	19	1				F	4	Fyllnad	Bottenbit	Drejförar på insidan, oglaserad	1700-tal?
30	Keramik	Kärl	32	1				F	4	Fyllnad	Mynningsbit	Profilerad mynningsbit, brungrön glasyr med gröna prickar	1600-tal
31	Keramik	Fat	34	1				F	4	Fyllnad	Mynningsbit	Vitmålade cirklar, grön bemålning, transparent glasyr	1600-tal
32	Keramik	Fat	36	1				F	4	Fyllnad	Bottenbit till fat/tallrik	Invändig grön glasyr	1600/1700-tal
33	Lera	Brännplåt	77	1				F	4	Fyllnad	Stöd för keramik under bränning	Åtta parallella refflor, brungrön glasyr	1700-tal
34	Lera	Gjutform	133	6				F	4	Fyllnad	Inner och ytterformar	Oxiderad, orangebrun utsida, gråsvart kärna	1600/1700-tal
35	Keramik	Kruka	56	1				F	5	Fyllnad	Mynningsbit	Vitmålade cirkel- och vågdekor, grön glasyr	1700-tal
36	Keramik	Fat	14	1				F	5	Fyllnad	Del till fat	Marmorerad skärva i vitt och grönt, transparent glasyr	1600-tal
37	Keramik	Kruka	5	1				F	5	Fyllnad	Del av ett Westerwald-krus	Grått gods, transparent glasyr med blåmålning	1600/1700-tal

Fnr	Material	Sakord	Vikt	Antal	Längd	Bredd	Diam	H,D,F	Sektion	Lager	Fyndstatus	Beskrivning	Datering
38	Keramik	Kärl	34	2				F	5	Fyllnad	Bukbitar, under den ena spår efter avslaget ben/skaft	Transparent glasering med gult pigment	1600/1700-tal
39	Keramik	Kruka	42	1				F	5	Fyllnad	Bottenbit	Invärdig brunsvart glasyr	1600/1700-tal
40	Keramik	Gryta	155	1	94		40	H	5	Fyllnad	Rörskaft till trefotsgryta	Rörskaft med avsmalnande ände	1600/1700-tal
41	Lera	Krittpipa	1	1				F	6	Fyllnad	Del av skaft	Smalare övre del av skaft	1600/1700-tal
42	Keramik	Kärl	48	1				F	6	Fyllnad	Bottenbit	Transparent glasyr	1700-tal
43	Keramik	Gryta	75	2				F	7	Fyllnad	Mynningsbit, bottenbit med spår efter avslaget ben	Profilerad mynning, invärdig brunsvart glasyr	1600/1700-tal
44	Lera	Krittpipa	2	1				F	7	Fyllnad	Del av skaft	Smalare övre del av skaft	1600/1700-tal
45	Keramik	Kärl	4	1				F	7	Fyllnad	Del av fajanskärl	Vit glasyr med blåmålning under, gulaktig skär	1600/1700-tal
46	Keramik	Kruka	13	3				F	7	Fyllnad	Bukbitar	Vitmålade grenar med täckande grön glasyr, transparent inre glasyr	1700-tal
47	Keramik	Fat	127	1				F	7	Fyllnad	Bottenbit	Täckande engobe, skrafferad och målad blomdekor	1600-tal
48	Keramik	Kruka	32	1				F	9	Fyllnad	Bukbit	Invärdig och utvärdig transparent glasyr	1700-tal?
49	Keramik	Fat	17	1				F	9	Fyllnad	Del av fat	Påmålade vita cirklar, glasyren borta, ev sekundärbränd	1600/1700-tal?
50	Keramik	Skål	12	1				F	10	Fyllnad	Bukbit från porslinskärl	Påmålad blå dekor under den transparenta glasyren	1700-tal
51	Lera	Krittpipa	1	1				F	11	Fyllnad	Del av skaft	Smalare övre del av skaft	1600/1700-tal
52	Keramik	Skål	13	1				F	11	Fyllnad	Mynningsbit	Små yttre drejförar och invärdig glasyr	1600-tal
53	Keramik	Kärl	50	1				F	11	Fyllnad	Del av buk	Vita påmålade cirklar och transparent glasyr	1600/1700-tal
54	Keramik	Gryta	41	1				F	12	Fyllnad	Del av ben i trefotsgryta	Brungrön invärdig glasyr	1600/1700-tal
55	Keramik	Gryta	140	1	97		40	F	12	Fyllnad	Rörskaft till trefotsgryta	Avsmalnande profiler	1600/1700-tal
56	Keramik	Gryta	9	1				F	21	Rustbädd	Bukbit	Invärdig brungrön glasyr	1600/1700-tal
57	Keramik	Gryta	25	3				F	21	Rustbädd	Bukbit	Utvärdiga drejförar, invärdig brungrön glasyr med gröna prickar	1600-tal
58	Keramik	Fat	27	1				F	21	Rustbädd	Mynningsbit	Profilerad mynning, tvärställd	1600/1700-tal
59	Keramik	Gryta	78	1				F	21	rustbädd	Mynningsbit	Profilerad mynning, utvärdiga drejförar, invärdig brunsvart glasyr	1600/1700-tal

Bilaga 2. Rapport dendrokronologi

21 Juni 2024

Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2024:51
Anton Hansson & Hans Linderson
**DENDROKRONOLOGISK ANALYS AV RÖKERIGRÄND, JÖNKÖPINGS
ÖSTRA CENTRUM, SMÅLAND**

Uppdragsgivare: Jönköpings läns museum, Dag Hammarskjölds plats 2, Box 2133, 550 02 Jönköping.
(Kontaktperson: Kristina Jansson, kristina.jansson@jkpglm.se)

Område: Jönköping **Prov nr:** 41823-41825 **Antal sågprov:** 3

Dendrokronologiskt objekt: Arkeologiskt material

Resultat:

Dendro nr:	Provnr;	Trädslag	Antal år (2 radier om ej annat anges)	Splint (Sp) Bark (B) Vankant (W)	Datering av yttersta årsring i provet	Beräknat Fällningsår E(Efter) V(vinterhalvåret)	Kommentarer; (vågat dateringsförslag inom parantes)
41823	1	Tall	144; 3	Sp 64, W	1719	V 1719/20	
41824	2	Gran	17	W	Ej datering		
41825	3	Gran	32	W	Ej datering		

Kommentarer till ovanstående resultattabell

Virket till prov 1 har avverkats **vinterhalvåret 1719/20**. Virket korrelerar mot tidigare undersökt material från kvarteret Ansvaret i Jönköping, vilket tyder på att virket är hämtat från sydöstra Västergötland.

Prov 2 och 3 har ej gått att datera på grund av det få antalet årsringar.

Hans Linderson, Laboratorieföreståndare, Lunds Universitet

Sölvegatan 12, S-223 62 Lund Tel. +46-46-2227891, Fax +46-46-2224830 e-mail: Hans.Linderson@geol.lu.se

Beskrivning av tabellen ovan

”Dendroidentitetsnummer”, är en unik identitet för varje prov hanterade på laboratoriet.

”Antal år”, årsringar som är analyserade i vissa fall har det inte varit möjligt att mäta årsringsbredden, då har årsringarna räknats, vilket har markerats med ”+n”.

I samma kolumn förekommer någon gång noteringen ”ew” eller ”lw” dessa termer härrör från engelskans early wood (vårved) och late wood (sommarved) och beskriver graden av den yngsta/sista årsringens utveckling. Detta indikerar att virket är avverkat på sommaren.

”splint, vankant, bark” indikerar hur många årsringar som saknas i provet. Förutsatt att provet går att datera och man har vankant eller bark i provet så får man en årsexakt datering (extrema undantag finns). ”nära vankant” uppges när det finns indikationer om detta, till exempel i fältanteckningar eller om en sågskiva följer en naturlig kurvatur i rundvirket. Om vankant (den rundade avslutningen av virket där barken har försvunnit) saknas och splinten syns kan man beräkna fällningsåret med hjälp av splintstatistiken för olika trädslag och förhållanden. Vanligtvis används 17 ± 7 år på ek och en mer varierad bild på tall med en maximal variation på ± 20 år. Saknas splinten (”ej sp”) anges en så kallad ”efterdatering” (*terminus post quem*). Virket får då en äldsta möjliga datering. Teoretiskt kan virket vara hur ungt som helst men mer troligt handlar det om upptill några tiotal år senare avverkning än angivna efterdatering. Detta diskuteras vanligtvis i rapporten. Anges sp=0 menas splinten observeras utanför ytterst/yngsta årsring men årsringen är inte inmätt eftersom den inte är komplett.

”Datering av yttersta årsring i provet”, är alltid årsexakt vid en datering. Om provet inte kan korsdateras med en daterad dendrokronologisk serie anges ”ej datering”. Detta uppträder oftast vid ett litet årsringsantal (unga/snabbvuxna/kraftigt nedbrutna träd), udda trädslag (i Sverige är ek och tall bäst), för få prover från den undersökta konstruktionen, störd tillväxt etc.

”Beräknat fällningsår” här görs en beräkning utifrån dateringen av den yttersta årsringen i provet och hur många årsringar som beräknas saknas i provet. Felmarginalen som anges täcker mer än 95 procent av proverna. Finns barken eller vankanten kvar på provet ges dateringen påföljande vinterhalvår om inga andra noteringar har gjorts. Vinterhalvåret avser trädets viloperiod så att ingen årsringsbildning sker i stamvirket, viloperioden påbörjas normalt i augusti och pågår till maj söder om Norrlandsgränsen (ungefär Dalälven). Stamvirkets viloperiod blir succesivt längre mot fjällens trädgräns.

Analyskostnad:

Objektskostnad	6000:-
Provkostnad dendro (3 * 900:-)	2700:-

Belopp att betala (exklusive moms): 8700:-

Faktura framställs senare av Lunds Universitet.

Mätresultaten kommer att bevaras på laboratoriet och utnyttjas i universitetets forskning.

Proverna kommer att ingå i RAÄ's arkiv och förvaltas av laboratoriet

Vid extern kommunikation av resultaten i den här rapporten önskas omnämning av laboratoriet.

Vid referens till rapporten: *Hansson, A. & Linderson, H. 2024. Dendrokronologisk analys av Rökerigränd, Jönköpings östra centrum, Småland. Nationella laboratoriet för vedanatomi och dendrokronologi rapport 2024:51. Lund: Lunds universitet.*

Hans Linderson, Laboratorieföreståndare
Lunds Universitet

Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, Sölvegatan 12, 223 62 Lund

E-post: Hans.Linderson@geol.lu.se Tel: 046-2227891

Med anledning av planerad ledningsdragnings för VA i Rökerigränd och en intilliggande parkeringsyta, utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk schaktningsövervakning under hösten 2023. Inom arbetsområdet grävdes ett par schakt, totalt omfattande cirka 400 m².

Ungefär 0,9 meter under asfalten i norra delen av schaktet i Rökerigränd påträffades en syllstensrad och tätt liggande stockar i ett förmodat bostadshus, samt under dessa vertikalt stående stockar. En av dessa dendrodaterades till 1719/1720.

Söder om bostadshuset låg fler stockar som kan ha ingått i en enklare byggnad, kanske en ekonomibyggnad, förråd eller liknande.

Utifrån dendrodateringen samt påträffad yngre rödgodskeramik i anslutning till träkonstruktionerna har byggnaderna antagligen uppförts/brukats under perioden 1600-talets andra hälft–1700-talet. På en kålgårdskarta från 1696 framgår att de påträffades bebyggelseämningarna kan knytas till ett par tomter benämnda tomt 125 och 126.

Förutom bebyggelseämningarna påträffades även tomtgränser i form av gärdesgårdar och staket som antagligen kan dateras till 1600-talets första hälft, och tillhör så fall den första etableringen inom området. Av kålgårdskartan från 1696 framgår att tomtgränserna i Rökerigränd och parkeringsplatsen inom kvarteret Dvärgen sammanfallit med tomtgränserna för tomterna 119, 120, 125 och 126 på kartan. Mellan 125/126 och 119/120 låg också en vret som ej påträffades i schaktet.

Innan tomtregleringen hade den naturliga sankmarken och de tjocka torvlagren täckts av en rustbädd bestående av sand, ris, slanor och ibland stockar. På rustbäddarna har sedan omfattande odlingslager påförts vilket visar att de med tiden alltmer bebyggda tomterna först utnyttjades för odlingar och som köksträdgårdar.

